

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК [337+338]:[331.5:338.2]

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2022-3.11>

Богущ Л.Г.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу досліджень ризиків у сфері зайнятості населення,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПОЖВAVЛЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті визначені цілі, завдання, заходи подальшої модернізації підходів до організації та змісту професійної освіти як запоруки виконання її функцій у стимулюванні соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізаційних конкурентних викликів. Поширення в Україні цивілізаційних тенденцій та господарських практик розвинутих країн, потужних транснаціональних корпорацій, реалізація прагнень щодо культурної, зовнішньоекономічної, суспільно-політичної інтеграції в ЄС стимулює вітчизняне громадянське суспільство актуалізувати низку запитів до забезпечення пересічному індивіду гідних можливостей задоволення потреб у якісних послугах освіти, здобутті професії, підтвердженні та зростанні кваліфікації незалежно від місця проживання, вирівнюванні відповідних стартових умов в локальних громадах і регіонах, а також до суспільного і державного контролю за реалізацією відповідних законодавчих гарантій.

Ключові слова: професійна освіта, трудовий потенціал, робоча сила, інновації, соціально-економічна політика, виклики глобалізації, перспективи України.

PROFESSIONAL EDUCATION AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
REVITALIZATION UNDER THE GLOBALIZATION CHALLENGES

Bogush Larysa

*Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

The article examines the goals, tasks and measures for the further modernization of the professional education' organization and content as a guarantee for fulfilling its immanent functions of Ukraine' socio-economic development in the conditions of globalization competitive challenges. The professional education' accessibility and quality play an important role in overcoming the challenges and risks of globalization and integration in the circle of partners and competitors, both among countries with a developed market economy operating on the modern technological basis, and among developing countries claiming for increase of budget revenues from traditional specialization branches, as well as for diversification and knowledge-intensive modernization of national economies. The set of influences and functions of the professional education system in the economic and non-economic life spheres (primarily, resource-reproducing, standard- and worldview-forming, innovation productive and transferring, social-stabilizing) embody a number of the competitiveness' significant factors for countries, national producers, certain communities (territorial, functional), social groups and individuals in the main competitive areas (in the internal and foreign markets of goods, services, labor; within the framework of cross-border, nationwide, regional mechanisms of access to free services provided by state and regional order, as well as to the respective levels of socio-economic development funds). Civilization trends and economic practices of developed countries stimulate national civil society to actualize a number of requests to provide an average individual' decent opportunities to meet the needs for quality education services, profession acquirement, confirmation and increase of qualification regardless of the residence place, equalization of the appropriate starting conditions in local communities and regions, as well as to improve the efficiency of public and state control over the corresponding legislative and social-labor guarantees' implementation.

Keywords: professional education, labor potential, workforce, innovations, socio-economic policy, globalization challenges, Ukraine' prospects.

Постановка проблеми. Модернізація суспільних підходів до організації професійної освіти (вищої, професійно-технічної), її інституціональних засад, принципів, методології функціонування на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях є важливою умовою поліпшення ефективності й результатів національної економіки, спектру структур і механізмів

її інноваційного розвитку та кадрового забезпечення, реалізації базових конституційних прав населення щодо професійної самореалізації, всебічного розвитку та освіти впродовж життя, отримання гідних трудових доходів, поліпшення рівня і якості життя власними силами. Розв'язання цих завдань є необхідними передумовами ефективною відповіді держави, її господар-

ської системи, соціуму загалом на виклики світових глобалізаційних процесів, у першу чергу, щодо конкурентоспроможності як виробників і працівників, так і технологічного забезпечення сукупності господарських процесів в економіці та позаекономічних сферах життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні фахові дослідження приділяють значну увагу обґрунтуванню: акцентів і пріоритетів удосконалення механізмів функціонування, структури, змісту професійної освіти у спектрі її ланок; взаємозв'язків цього суспільного інституту з іншими макроструктурами соціуму (зокрема, в частині визначення рівня, якості, темпів соціально-економічного розвитку); системи впливів професійної освіти на параметри інноваційних процесів та конкурентних змагань у спектрі сфер їх розгортання в глобалізованому світі, а також серед низки інтегрованих транскордонних господарських, зовнішньоекономічних, культурно-освітніх структур [1–10].

Зокрема, з'ясовуються ризики та можливості, розробляються підходи до поліпшення якості вищої і професійно-технічної освіти з урахуванням вимог світових глобалізаційних та інтеграційних процесів до професійної підготовки, кваліфікації економічно активного населення, конкурентоспроможності робочої сили (Є. Ніколаєв, І. Совсун, С.В. Красножон, В.А. Піддубний, І.М. Грищенко) [1–3]. Водночас визначаються та аналізуються проблеми, властиві різним етапам новітнього періоду функціонування системи професійної освіти з урахуванням потреб підвищення економічної ефективності вищих і професійно-технічних закладів, збалансування регіональних ринків праці, впровадження низки соціально-економічних реформ (О. Волярська, Л.Я. Бенюк, О.В. Паска, С. Вавренюк) [4–6]. Важливим напрямом фахових досліджень є забезпечення належної ролі професійної освіти в стимулюванні, поширенні, капіталізації досягнень НТП, здійсненні системного інноваційного впливу на господарювання і соціум (А.Ф. Павленко, Л.Л. Антонюк, Н.В. Василькова, Д.О. Ільницький, Є. Ніколаєв, І. Совсун, О.В. Магута, С.В. Красножон, В.А. Піддубний) [1; 2; 7; 8]. Доцільно також відмітити розробки з оцінки стану і перспектив забезпечення стабільного функціонування ланки професійно-технічної освіти, вкрай важливої для забезпечення кваліфікованими робітниками територіальних господарських систем і соціального захисту вразливих верств населення (Л.Я. Бенюк, О.В. Паска, А.П. Ващенко, С. Гребень) [5; 9; 10].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні цілей, завдань і заходів подальшої модернізації підходів до організації і змісту професійної освіти як запоруки виконання нею іманентних функцій щодо поживлення соціально-економічного розвитку України в умовах конкурентних викликів глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність як здобувачів професійної освіти, так і робітників та спеціалістів різної кваліфікації на ринку праці безпосередньо залежить від рівня сучасності (модерності) отриманої ними загальної і фахової підготовки, що забезпечується послідовним оновленням змісту, методології, технологічної бази, методів викладання фахових знань, відповідних навчальних дисциплін, їх матеріалів, програм, практик тощо, а також рівня кваліфікації та компетенцій самого науково-педагогіч-

ного персоналу в спектрі закладів професійної освіти (профорієнтації, профдіагностування, профнавчання, підготовки та підвищення кваліфікації) [1; 3; 9; 10]. Водночас насиченість освітніх циклів і програм новітніми знаннями, засобами їх викладання та засвоєння не є достатньою умовою для підвищення конкурентоспроможності учнів, студентів, випускників; вона має доповнюватись посиленням орієнтації на практичне прикладання відповідних знань, засвоєння відповідних вмінь, навичок, компетенцій у межах семінарських, лабораторних занять, виробничої практики і т. п. [2; 4–6; 8].

Важливим завданням модернізації професійної освіти є послідовна діяльність Міністерства освіти і науки за підтримки інших органів виконавчої і законодавчої влади, широкої наукової спільноти та зацікавлених громадських інституцій України щодо послідовної модернізації наукового й світоглядного наповнення сукупності теоретичних і практичних дисциплін спектру різновидів професійної освіти, поліпшення їх кадрового, науково-педагогічного і техніко-технологічного забезпечення. Значущим критерієм компетентності відповідних заходів слугує повсякчасна комунікація інституцій з надання послуг професійної освіти, державного управління цією сферою з представниками роботодавців, здатними найбільш швидко та ефективно оцінити перспективність і виробничу цінність досягнень науково-технічного прогресу (НТП), відповідних професійних знань, вмінь, навичок пошукачів на ринку праці [1; 3; 5; 7; 8].

Додатковим фактором зростання вимог до збалансованості та якості професійної освіти є потреби повоєнного відродження України, які зумовляють зростання потреб у кваліфікованих кадрах, передусім інтегрованих технологічних робітничих спеціальностей, брак яких в окремих ланках і територіальних господарських системах гостро відчувався та послідовно зростав і в довоєнний період. Водночас актуалізуються проблеми якості професійної підготовки та мобільності фахівців з вищою освітою, спричинені динамічною зміною суспільних підходів до визнання і вартісної оцінки їх кваліфікації, зростанням вимог до послідовного професійного саморозвитку впродовж трудового життя як невід'ємних умов відтворення конкурентоспроможності економічно активної особи на ринку праці [1; 6; 7].

Сукупність впливів системи професійної освіти на економічну та позаекономічні сфери життєдіяльності соціуму (насамперед, ресурсовідтворюючих, стандартно- і світоглядноформуючих, інновативних продукційних і трансляційних, соціально-стабілізаційних) втілюють низку значущих факторів конкурентоспроможності країн, національних виробників, окремих спільнот (територіальних, функціональних), соціальних груп та індивідів в основних сферах конкурентних змагань (на внутрішньому і зовнішніх ринках товарів і послуг, праці; в рамках транскордонних, загальнонаціональних, генерованих територіальними спільнотами механізмів доступу до безоплатних послуг, що надаються за державним і регіональним замовленням, а також до цільових фондів соціально-економічного розвитку відповідних рівнів). Отже, ці впливи окреслюють основні функції професійної освіти в суспільстві.

Ресурсовідтворюючі впливи професійної освіти в першу чергу пов'язані із забезпеченням економіки кадрами, продукуванням професійно-кваліфікаційних

характеристик економічно активного населення і робочої сили в поколіннях. Стандарто- і світоглядотворюючі впливи проявляються через трансляцію і модернізацію: сукупності знань та уявлень про світ, спектр наук і технологій; змісту і механізмів формальних і неформальних суспільних взаємодій. Інновативні продукційні та трансляційні впливи генерують роллю професійної освіти у виробництві та поширенні нововведень, створенні та еволюції суб'єктів їх генерації та функціонування в суспільстві, економіці. Соціально-стабілізаційні впливи визначаються пріоритетами і тенденціями чинного нормування доступу до спектру загальносуспільних, суспільно необхідних, приватних благ, маючи на меті забезпечення певних уявлень щодо соціальних ліфтів і злагоди, вирівнювання стартових умов життєдіяльності, захист вразливих категорій населення.

Роль сфери професійної освіти в формуванні зазначених конкурентних переваг актуалізує обґрунтування відповідної національної стратегії і політики, зорієнтованої на кардинальне поліпшення змісту, якості та доступності освітніх послуг, формування інноваційного світогляду вітчизняної спільноти і робочої сили, оптимізацію їх професійно-кваліфікаційного і креативного потенціалу [1; 3; 4; 6; 10].

Основні цілі модернізації системи професійної освіти України доцільно групувати за сферами спрямування на: поширення і ствердження в суспільстві та бізнес-практиках стандартів і запитів на якісну освіту впродовж життя; удосконалення просторової організації мережі вищих і професійно-технічних закладів з орієнтиром на підвищення параметрів кризостійкості як самих територіальних освітніх підсистем та їх елементів, так і сукупності сфер життєдіяльності в регіонах і державі загалом. Обидва напрями групування основних цілей модернізації професійної освіти поєднуються через низку цілей, що втілюють наступний напрям – на нарощування інноваційного потенціалу спільнот та економіки, трансляцію та підвищення ефективності механізмів креативності як джерела і стимулів конкурентоздатного соціально-економічного розвитку, диверсифікації господарювання.

Так, цілі поширення і ствердження в суспільстві та бізнес-практиках стандартів і запитів на якісну освіту впродовж життя охоплюють:

- забезпечення наукоємності та практичної орієнтованості професійної освіти на всіх етапах її організації та у спектрі інституцій, що надають послуги профорієнтації, профдіагностування, профнавчання, підготовки та підвищення кваліфікації для різних категорій населення впродовж життя, у відповідності із сучасними досягненнями світової науки і господарювання, зокрема, в сфері технологій виробництва, управління, інформування, формування світогляду та просвіти;

- збалансування державних стандартів професійної освіти і критеріїв функціонування недержавних, у т. ч. неформальних систем та інституцій її надання і визнання, атестації пошукачів на ринку праці та найманих працівників на підприємствах різних форм власності;

- подальше підвищення автономності закладів професійної освіти (вищої, професійно-технічної) у визначенні власної спеціалізації, змісту і технологій викладання не обов'язкового компонента загального і власне професійного навчання, структури джерел фінансування, баз проведення виробничої практики учнів та

студентів, стратегій менеджменту і маркетингу на ринку освітніх послуг та у сферах зв'язків із громадськістю, співпраці з роботодавцями;

- підвищення доступності професійної освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації впродовж життя для вразливих верств і категорій населення за рахунок освітніх ваучерів, кредитів державних та некомерційних установ, а також цільового замовлення на підготовку кадрів для депресивних територій і систем розселення;

- стимулювання послідовного зростання платоспроможного попиту населення України на послуги професійної освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації в рамках довготривалої стратегії підвищення рівня і якості життя економічно активного населення, вирівнювання стартових умов життєдіяльності підрастаючого покоління.

В свою чергу цілі удосконалення просторової організації мережі вищих і професійно-технічних закладів з орієнтиром на підвищення параметрів кризостійкості освітніх підсистем та сукупності сфер життєдіяльності включають:

- інтенсифікацію процесів формування регіональних науково-освітньо-виробничих кластерів, інтегрованих в територіальні, у т. ч. транскордонні, господарські системи (зокрема, спектр ВЕЗ) та їх інноваційну інфраструктуру;

- оптимізацію циклу профорієнтації, профнавчання та підготовки кадрів різної спеціалізації для вітчизняних територіальних господарських систем, узгодженого з структурі ланок професійної освіти (вищої, професійно-технічної, державних, комунальних і недержавних установ підвищення кваліфікації та сприяння зайнятості);

- підвищення соціально-економічної ефективності інституцій професійно-технічної освіти в умовах дефіциту фінансування, що загрожує їх життєздатності в супереч зростаючим потребам національної економіки у кваліфікованих робітничих кадрах;

- вирівнювання стартових умов соціального та економічно активного життя незалежно від походження, психофізіологічних особливостей, місця проживання індивіда;

- збалансування нормативного забезпечення і механізмів формування та фінансування державного і регіонального сегментів замовлення на підготовку кадрів у відповідності із довготривалою стратегією спеціалізації та диверсифікації економіки України.

Серед важливих завдань, розв'язання яких сприятиме досягненню зазначених цілей, зокрема, щодо удосконалення структури, матеріального забезпечення і змістового наповнення освітнього процесу, слід відмітити:

- удосконалення стандартів і програм професійної освіти, програм підвищення кваліфікації педагогів, сприянні диверсифікації системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у контексті нагальних і стратегічних потреб нарощування вітчизняного виробництва товарів і послуг, збалансування його спеціалізації і територіальної організації (насамперед, у відповідності з поточним станом і перспективами модернізації виробничої і технологічної бази, реаліями та орієнтирами позиціонування національних виробників на внутрішніх і зовнішніх ринках збуту);

- подальше масштабне впровадження у навчально-виховний процес закладів професійної освіти різних

форм власності інформаційно-комунікаційних технологій, у т. ч. у сфері дистанційного навчання, розробки електронних програмних засобів навчання і тестування якості знань та навичок, підручників та навчально-методичної літератури за стандартами ЄС, кращими зразками інших розвинутих країн світу;

– підвищення рівня навчально-методичної, фінансової автономії закладів вищої і професійно-технічної освіти, спрощення процедур використання ними надходжень від профільної діяльності (в т. ч. від надання платних освітніх послуг) на потреби модернізації навчально-виховного процесу, облаштування побуту учнів і студентів;

– пошуків конструктивного діалогу в рамках інститутів трипартизму та державно-приватного партнерства щодо впровадження стандартів інтегрованих спеціальностей робітників і фахівців, визнання неформальної освіти, здобуття її підтвердження кваліфікації в недержавних інституціях та в рамках навчання без відриву від виробництва.

Суттєве просування в досягненні цілей щодо посилення практичної орієнтованості професійної освіти, реалізації її інновативних функцій, продукування модерних конкурентоспроможних вмінь і навичок учнів, студентів, випускників, розвитку креативного потенціалу робочої сили стимулюватиме вирішення завдань, серед яких:

– відновлення масштабної практики професійного навчання без відриву від виробництва як дієвого інструменту підвищення кваліфікації та рівня оплати праці зайнятих, модернізації стандартів і програм професійної освіти згідно із запитом роботодавців, диверсифікації джерел фінансування закладів професійної освіти (вищих, професійно-технічних), формуванні виробничих та інноваційних територіальних кластерів різної спеціалізації за активної участі ВНЗ і ПТНЗ;

– заохочення роботодавців до фінансування професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу шляхом оптимізації практики оподаткування суб'єктів господарювання, що здійснюють і нарощують такі витрати;

– подальший розвиток системи безперервної професійної освіти впродовж життя, у т. ч. на засадах надання відповідних послуг при центрах зайнятості (в форматі курсів для зареєстрованих безробітних та пошукачів додаткової зайнятості), а також державних і недержавних структурах в системі соціального захисту, що опікуються пенсіонерами, інвалідами, маргінальними категоріями населення;

– обґрунтування, забезпечення ефективних механізмів фінансування державного і регіонального замовлення на підготовку кадрів для задоволення невідкладних потреб економіки України, зокрема, потреб у працівниках для післявоєнного відродження завдяки: відновленню безпеки та прийнятної якості середовища життєдіяльності (розмінуванню, розбудові критичної інфраструктури – об'єктів та мереж електро- і теплогенерації, водопостачання, транспортних комунікацій вантажного і пасажирського транспорту, їх логістики тощо); пошуків розвитку ланок спеціалізації країни та збережених експортноорієнтованих виробництв (від видобуваючих до приладо- й машинобудування, від агропереробних до рекреаційних); забезпеченню фахівцями та допо-

міжним персоналом регіональних систем охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, місцевих будівельних і харчових підприємств;

– оптимізації механізмів нострифікації вітчизняних документів про здобуття професійної освіти (дипломів, атестатів, сертифікатів) у країнах ЄС.

Значну роль у задоволенні потреб модернізованих загальнодержавного й територіальних господарських комплексів і ринків праці у кваліфікованих кадрах (робітниках, фахівцях) відіграють заходи щодо реалізації Стратегії розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 р., схвалені колегією МОН у 2020 р. Здійснювані в останні роки в рамках зазначеної Стратегії заходи спрямовані передусім на:

– закріплення управління закладами професійно-технічної освіти на місцях, їх передачу в комунальну власність, розробку планів розвитку регіональних мереж таких закладів, у т. ч. завдяки їх укрупненню;

– оновлення інфраструктури професійної освіти завдяки створенню навчально-практичних центрів – осередків з сучасним просунутим обладнанням та технікою, що надають послуги опанування учнями практичних навичок, підвищення кваліфікації або перенавчання дорослих, за кошти держбюджету, місцевих бюджетів, спецкошти закладів профосвіти, а також за підтримки бізнес-компаній;

– розробку та удосконалення стандартів професійної освіти, оновлення освітніх програм, підвищення кваліфікації педагогів за активної співпраці з інституціями роботодавців у рамках впровадження Національної системи кваліфікацій, підпорядкованої державним професійним стандартам.

Покращення підготовки учнів і студентів ВНЗ та ПТНЗ України до професійної діяльності має досягатися шляхом:

– реалізації прав закладів професійної освіти на самостійне укладання навчальних програм з урахуванням результатів досліджень територіальних ринків праці, принципу міждисциплінарності, а також з включенням до них сегменту, сформованого з дисциплін, що обираються самими студентами;

– стимулювання зв'язків між закладами професійної освіти та роботодавцями для проведення виробничої практики студентів, набуття ними потрібних професійних навичок і початкового рівня кваліфікації;

– проведення у вищих навчальних закладах прикладних наукових досліджень; здобуття цими закладами статусу ресурсних навчально-методичних і дослідницьких центрів за пріоритетними ланками економіки регіонів і країни загалом; стимулювання ПТНЗ до участі в діяльності таких центрів, територіальних навчально-науково-виробничих комплексів та спектру інноваційних структур (індустріальних парків, технопарків, науково-дослідних консорціумів, інноваційно-технологічних кластерів тощо);

– впровадження адміністративних і фінансових заходів, що забезпечують: здобуття випускниками першого робочого місця, їх ранню адаптацію на первинних посадах; заохочення підприємств та організацій, які надають бази практики і перші робочі місця випускникам, а також укладають із закладами освіти договори щодо виробництва товарів, послуг (у т. ч. з підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу), проведення наукових досліджень.

Висновки з проведеного дослідження. Доступність і якість професійної освіти відіграють важливу роль у подоланні викликів і ризиків глобалізації та інтеграції в колі партнерів і конкурентів як з країн з розвинутою ринковою економікою, що функціонує на основі модерних технологічних укладів, так і серед країн, що розвиваються, претендуючи на нарощування бюджетних надходжень від традиційних ланок спеціалізації, диверсифікацію та наукоємну модернізацію національних економік.

З іншого боку, поширення в Україні цивілізаційних тенденцій та господарських практик функціонування розвинутих країн, потужних трансграничних об'єднань і транснаціональних корпорацій, реалізація прагнень щодо культурної, зовнішньоекономічної, суспільно-політичної інтеграції в структури ЄС стимулює вітчизняне громадянське суспільство актуалізувати низку запитів до забезпечення пересічному індивіду гідних можливостей задоволення потреб у якісних послугах освіти, здобуття професії, підтвердження та зростання кваліфікації незалежно від місця проживання, вирівнювання відповідних стартових умов в локальних громадах і регіонах, суспільного і державного контролю за реалізацією відповідних законодавчих і соціально-трудова гарантій.

В цьому контексті основні напрями розвитку системи професійної освіти впродовж життя поєднують:

– її популяризацію та побудову ефективної системи управління і фінансування завдяки розвитку державно-

приватного партнерства та покращенню змісту і якості професійної освіти;

– подальшу консолідацію зусиль учасників тристороннього суспільного діалогу щодо розвитку професійної освіти в напрямі вирішення як корпоративних і місцевих завдань забезпечення кваліфікованими фахівцями і робітниками, так і модернізації територіальних господарських комплексів і ринків праці;

– розробку та удосконалення стандартів професійної освіти за низкою професій, оновлення освітніх програм, підвищення кваліфікації педагогів, зокрема, за активної співпраці з інституціями роботодавців у рамках впровадження Національної системи кваліфікацій, підпорядкованої державним професійним стандартам;

– закріплення автономії спектру закладів професійної освіти (вищої, професійно-технічної), а також управління власне професійно-технічними закладами на місцях;

– розробку планів розвитку регіональних мереж закладів професійної освіти, в т. ч. завдяки їх укрупненню;

– оновлення інфраструктури професійної освіти завдяки створенню навчально-практичних центрів – осередків з новим обладнанням та технікою, що надають послуги опанування учнями практичних навичок, підвищення кваліфікації або перенавчання дорослих, за коштів держбюджету, місцевих бюджетів, спецкошти закладів профосвіти, а також за підтримки бізнес-компаній.

Список використаних джерел:

1. Ніколаєв Є., Совсун І. Вища освіта в незалежній Україні. Kyiv School of Economics Policy Paper. 28 с. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Higher-Ed-in-Independent-Ukraine.pdf> (дата звернення: 20.12.2022).
2. Красножон С.В., Піддубний В.А. Інновації в освіті. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 6. С. 19–22.
3. Грищенко І.М. Фактори підвищення ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 134–141.
4. Волярська О. Напрями розвитку вищої освіти в Україні в умовах нестабільності. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Т. 18. № 2. С. 34–43. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.34-43](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.34-43)
5. Бенюк Л.Я., Паска О.В. Тенденції та проблеми розвитку професійно-технічної освіти в умовах реформи децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. Вип. 1 (147). С. 10–15.
6. Вавренюк С. Розвиток вищої освіти в Україні в контексті ризиків та викликів. *Публічне урядування*. 2018. № 3 (13). С. 29–38.
7. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / Павленко А.Ф. та ін. Київ : КНЕУ, 2014. 352 с.
8. Магута О.В. Розвиток вищої освіти та економічна динаміка в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 6. С. 58–65.
9. Ващенко А.П. Перспективи розвитку професійної освіти в Україні. *Збірник наукових статей «Соціум. Документ. Комунікація»*. 2018. Вип. 5. С. 273–282. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1246591>
10. Гребень С. Проблеми та перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. Вип. 3 (63). С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-63-125-130>

References:

1. Nikolaiev Ye., Sovsun I. *Vyshcha osvita v nezalezhnii Ukraini* [Higher education in independent Ukraine]. Kyiv: Kyiv School of Economics Policy Paper. Available at: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Higher-Ed-in-Independent-Ukraine.pdf> (accessed 20 December 2022). (in Ukrainian)
2. Krasnozhon S.V., Piddubnyi V.A. (2016) Innovatsii v osviti [Innovations in education]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Formation of market relations in Ukraine], no. 6, pp. 19–22. (in Ukrainian)
3. Hryshchenko I.M. (2016) Faktory pidvyshchennia efektyvnosti osvitnoi diialnosti vyshcheykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Factors for increasing the efficiency of educational activities of Ukraine's higher educational institutions]. *Aktualni problemy ekonomiky* [Actual problems of economics], no. 3, pp. 134–141. (in Ukrainian)
4. Voliarska O. (2020) Napriamy rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini v umovakh nestabilnosti [Directions of higher education development in Ukraine in instability conditions.]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektivy* [Adult education: theory, experience, perspectives], no. 18 (2), pp. 34–43. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.34-43](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.34-43) (in Ukrainian)

5. Benovska L.Ya., Paska O.V. (2021) Tendentsii ta problemy rozvytku profesiino-tekhnichnoi osvity v umovakh reformy detsentralizatsii [Trends and problems of the professional and technical education development in the conditions of the decentralization reform]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy* [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine], vol. 1 (147), pp. 10–15. (in Ukrainian)

6. Vavreniuk S. (2018) Rozvytok vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti ryzykiv ta vyklykiv [Development of higher education in Ukraine in the context of risks and challenges]. *Publichne uriaduvannia* [Public governance], no. 3 (13), pp. 29–38. (in Ukrainian)

7. Pavlenko A.F., Antoniuk L.L., Vasylova N.V., Ilnytskyi D.O. et al. *Doslidnytski universytety: svitovy dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini* [Research universities: global experience and prospects for development in Ukraine]. Kyiv: Kyiv National University of Economics. (in Ukrainian)

8. Mahuta O.V. (2016) Rozvytok vyshchoi osvity ta ekonomichna dynamika v Ukraini [Development of higher education and economic dynamics in Ukraine]. *Investysii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 6, pp. 58–65. (in Ukrainian)

9. Vashchenko A. (2018) Perspektyvy rozvytku profesiinoi osvity v Ukraini [Prospects for the development of professional education in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh statei "Sotsium. Dokument. Komunikatsiia"* [Collection of scientific articles "Society. Document. Communication"], vol. 5, pp. 273–282. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1246591>

10. Hreben S. (2021) Problemy ta perspektyvy rozvytku profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini [Problems and prospects of the development of vocational and technical education in Ukraine]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"* [Scientific notes of the "KROK" University], vol. 3 (63), pp. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-63-125-130>

E-mail: bogush_lg@ukr.net